

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.2](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.2)

УДК 338.3:633

*Н. В. Рунчева,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і фінансів,
Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ
ORCID: 0000-0001-8645-9821*

*А. С. Бритвєнко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і фінансів,
Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ
ORCID: 0000-0001-5863-0898*

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕНТРАЦІЇ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА Й ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ В АГРОХОЛДИНГАХ УКРАЇНИ ТА ОЦІНКА ЇХ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ АГРАРНИХ РИНКІВ

*N. V. Runcheva
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
Berdyansk University of Management and Business, Berdyansk
A. S. Brytvienko*

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
Berdyansk University of Management and Business, Berdyansk*

CORRELATION ANALYSIS OF CONCENTRATION AND EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION AND PROCESSING IN UKRAINIAN AGROHOLDINGS AND ASSESSMENT OF THEIR IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF SPECIALIZED AGRARIAN MARKETS

У статті висвітлені особливості концентрації й ефективності виробництва та переробки соняшнику в агрохолдингах та інших аграрних підприємствах країни. Здійснено оцінку їх порівняної ефективності та чинників їх конкурентних переваг. Визначено рейтинг найбільших агрохолдингів України за обсягами виробництва та переробки соняшнику. Розраховано кореляційно-регресійний аналіз залежності між витратами й урожайністю. Виявлено пряму залежність між ними. Обґрунтовано напрями регулювання їх діяльності, у т.ч. на засадах державно-приватного партнерства. Обґрунтовано кількісні методи оцінки економічної ефективності й концентрації виробництва й переробки соняшнику великих агрохолдингів (розрахунок і аналіз кореляційного поля в системі "витрати – обсяги виробництва", визначення й оцінка їх ринкових часток і рейтингів) і на цій основі – встановлено їх вплив на реалізацію й цінову політику, доступність продовольства, монополізацію, структуру й динаміку аграрних ринків, а також необхідності та форм

державного регулювання.

The article highlights the features of concentration and efficiency of sunflower production and processing in agroholdings and other agrarian enterprises of the country. An assessment of their comparative effectiveness and factors of their competitive advantages. An effective method for assessing the economic efficiency of corporate development of crop sectors is the construction of the rating of agrarian companies in terms of production volumes based on the existing methodology for calculating gross agricultural products. The rating of the largest Ukrainian agricultural holdings in terms of production and processing of sunflower is determined. The correlation-regression analysis of the relationship between cost and yield is calculated. Dependence between them is revealed. The directions of regulation of their activity are substantiated, including on the principles of public-private partnership. The quantitative methods of assessing the economic efficiency and concentration of sunflower production and processing of large agricultural holdings (calculation and analysis of the correlation field in the system "costs - production volumes", definition and estimation of their market shares and ratings) are substantiated. On this basis, their influence on the implementation and price policy, availability of food, monopolization, structure and dynamics of agrarian markets, as well as the necessities and forms of state regulation. The revealed patterns show the need for state regulation of the development of crop production, in particular, sunflower, in large agroholdings. First of all, it is about their involvement in public-private partnership programs in order to achieve fair competition in agrarian markets, support small agribusiness, rural population, rural areas. Moreover, in Ukraine the size of land use tends to consolidate resources. It is determined that according to the volumes of production of the leading types of agricultural crops and their yields (cereals, corn, leguminous plants, sunflower, sugar beet), corporate agroforestry outstrips the economy of the population and farms. The largest indicators of efficiency and competitiveness due to the concentration and specialization of plant growing have large agroholdings.

Ключові слова: соняшник; виробництво; переробка; агрохолдинги; рейтинг; кореляційно-регресійний аналіз; витрати; урожайність; ринок; маркетинговий рік; управління.

Key words: sunflower; production; processing; agroholdings; rating; correlation-regression analysis; costs; yield; market; marketing year; management.

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрного виробництва, суттєве нарощування обсягів продукції сільського господарства, причому переважно за рахунок інноваційних чинників, є стратегічним завданням забезпечення продовольчої безпеки, функціонування національного й світового продовольчого ринку. Світова продовольча криза при одночасній наявності значного невикористаного потенціалу розвитку аграрного виробництва в Україні дають для нашої країни шанси за достатньо короткий період суттєво посилити свої позиції на світових ринках агропродовольчої продукції та забезпечити високі темпи внутрішнього економічного зростання.

Значна роль у даних процесах має відводитися існуючим і потенційним корпоративним утворенням аграрної сфери національної економіки. Саме тому дослідження проблем, які стимулюють або стримують розвиток корпоративних відносин у сфері виробництва й переробки сільськогосподарської продукції рослинництва, зокрема, соняшнику, є важливим теоретичним і практичним завданням на сучасному етапі його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку рослинництва, у т.ч. технічних культур і соняшнику в їх числі у великих агрокорпораціях та агрохолдингах знаходяться у полі зору вітчизняних науковців порівняно недавно. Зокрема, слід назвати роботи науковців: В. Андрійчук, О. Бородіна, П. Гайдуцький, В. Давиденко, А. Данкевич, М. Кропивко, М. Ігнатенко, Ю. Лупенко, Л. Мармоль, В. Месель-Веселяк, М. Малік, Ю. Нестерчук, О. Попова, І. Романюк, Н. Рунчева, М. Хвесик, Г. Черевко, В. Юрчишин. Це зумовлено їх прискореним розвитком в останні 15-20 років. Тому важливе значення мають всі аспекти їх функціонування. Та особливо важливо з огляду на їх поширення, концентрацію ресурсів і обсягів виробництва достовірно оцінювати ці явища й процеси засобами кількісних методів, моделей та інструментів. Йдеться також про їх вплив на стан сільських територій, аграрні ринки, їх монополізацію, цінову політику й доступність продуктів харчування, експортний потенціал країни, рівень зайнятості та життя сільських жителів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування кількісних методів оцінки економічної ефективності й концентрації виробництва й переробки соняшнику великих агрохолдингів (розрахунок і аналіз кореляційного поля в системі “витрати – обсяги виробництва”, визначення й оцінка їх ринкових часток і рейтингів) і на цій основі – встановлення їх впливу на реалізацію й цінову політику, доступність продовольства, монополізацію, структуру й динаміку аграрних ринків, а також необхідності та форм державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієвим методом оцінки економічної ефективності корпоративного розвитку галузей рослинництва, як вважають М. Ігнатенко, Н.Рунчева, є побудова рейтингу аграрних компаній за обсягами виробництва на базі існуючої методики розрахунку валової сільськогосподарської продукції за даними Державної служби статистики України [1, с. 12]. Використання цієї методики дає можливість не лише побудувати агрегований рейтинг агрохолдингів, але й дозволяє оцінити загальний результат їх роботи в цілому по сільському господарству. Згідно з офіційними даними, обсяг валової продукції сільського господарства України в 2017 р. склав 252,8 млрд. грн., у тому числі продукція рослинництва – 175,9 млрд. грн., продукція тваринництва – 76,9 млрд. грн. (табл. 1). У 2016 р. великі аграрні компанії виробили п'яту частину всієї аграрної продукції країни – 20,7% або 46,3 млрд. грн.

Таблиця 1.

Обсяги та динаміка виробництва валової сільськогосподарської продукції в Україні*

Рік	Всього		Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %
2000	151,0	38,4	92,8	49,3	58,2	21,0
2005	179,6	40,5	114,5	48,6	65,1	26,2
2010	184,1	42,8	116,6	50,7	67,5	29,2
2015	172,1	43,2	106,0	50,1	66,2	32,3
2010	201,6	50,3	136,3	58,0	65,3	34,4
2011	197,9	48,6	129,9	54,9	68,0	36,7
2013	194,9	48,3	124,6	53,6	70,3	38,8
2015	233,7	51,8	162,4	56,7	71,3	40,6
2016	223,3	50,7	149,2	55,0	74,0	41,8
2017	252,8	54,0	175,9	58,6	76,9	43,5

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Структура виробництва валової продукції у 2017 р. наведена на рис. 1. Вона свідчить про абсолютне переважання за обсягами виробництва зернових культур, а також цукрових буряків і соняшнику. При цьому спеціалізація сільськогосподарських підприємств і господарств населення має значні відмінності [2, 91]. Значною мірою, це пояснюють ресурсні та маркетингові чинники.

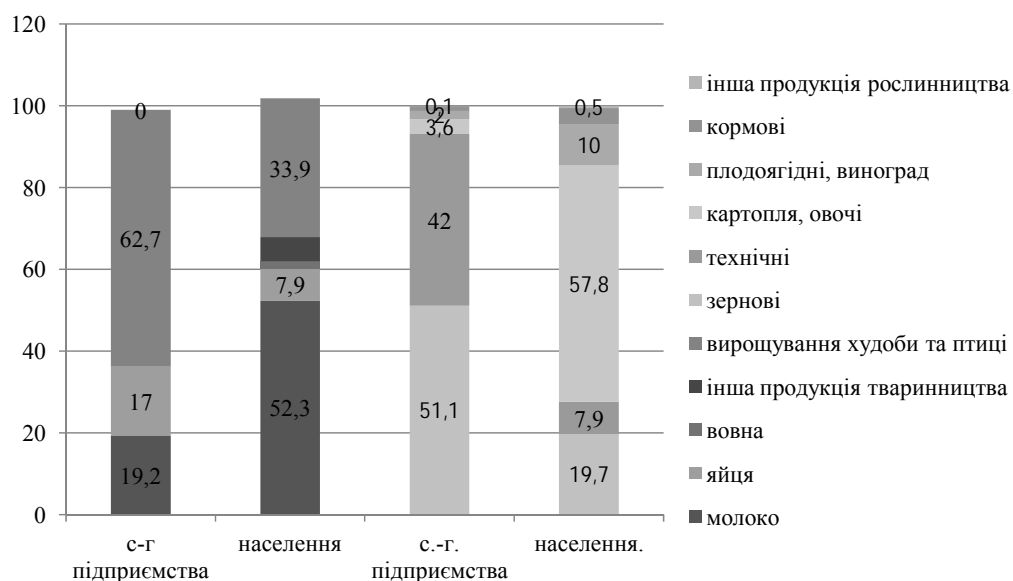

Рис. 1. Структура виробництва валової продукції сільського господарства України, 2017 р.
(побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.)

Оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів в галузі рослинництва за видами продукції ґрунтується, насамперед, на показниках обсягів виробництва [3, с. 166]. Виробництво соняшнику в Україні є галуззю спеціалізації. У 2017 р. в корпоративному секторі під посіви соняшнику було відведено 787 тис. га. Валовий збір склав 1,395 млн. т або 16,6% обсягу урожаю в країні при середній врожайності 18,1 ц/га. Порівняно з 2010 р., урожайність соняшнику в агрохолдингах знизилася на 9,4%. У незалежних сільськогосподарських підприємствах врожайність знизилася на 8,6%, склавши 17,2 ц/га.

Падіння показників ефективності в корпоративному секторі та галузі загалом пояснюється постійним порушенням сівозмін у напрямі зменшення періоду їх тривалості, що не допустимо при високій енергоємності соняшника як сільськогосподарської технічної культури [4, с. 45]. Як наслідок, відбувається виснаження земель та зменшення продуктивності рослин. Проте постійний ринковий попит при слабкому державному контролі та регулюванні перевищує соціальну відповідальність у галузі. Згідно рейтингових розрахунків, 15 провідних аграрних компаній зібрали в 2017 р. 824,9 тис. т соняшнику – 59,0 % всього виробництва в корпоративному секторі. Порівняльний аналіз ефективності виробництва соняшнику у великих агрохолдингах та незалежних підприємствах за 2017 р. наведено у табл. 2 (межі вибірки – реалізовано більше 50,0 % виробленої продукції).

Таблиця 2.
Порівняльна ефективність виробництва соняшнику в корпоративному секторі та незалежних підприємствах*

Показники	Показники корпоративного сектора	Незалежні підприємства	
		в середньому	Великі господарства (> 10 тис. га)
Урожайність, ц/га	18,3	18,2	19,5
Виробнича собівартість, грн./ц	229,8	221,6	222,6
Виробничі витрати на 1 га, грн.	4212,1	4034,0	4333,6
Ціна реалізації, грн./ц	362,3	358,2	363,7
Рентабельність, %	30,2	51,0	46,1
Доход на 1 га	1689,1	2431,8	1913,9

Виявлена пряма залежність між величиною урожайності та виробничими витратами: збільшення витрат спричиняє підвищення урожайності і навпаки [5, с. 12]. Великі обсяги виробництва соняшнику закономірно сприяли зростанню обсягів його переробки. За підсумками 2016/17 МР в Україні було вироблено 3,5 млн. т олії нерафінованої. Зокрема, виробництво соняшникової олії досягло 3,48 млн. т, що на 22,0% більше, ніж у минулому маркетинговому сезоні.

При цьому продовжується нарощування експорту соняшникової олії. У травні 2017 р. експорт соняшникової олії досяг рекордної за всі роки відмітки в 510,5 тис. т, що перевищує експорт травня 2016 р. (299,0 тис. т) на 70,7%. За підсумками 2016/17 МР було експортовано 3,16 млн. т соняшникової олії проти 2,56 млн. т за відповідний період минулого МР (зростання на 23,4%). Основними корпораціями-експортерами української соняшникової олії залишаються «Кернел», «Креатив» і «Каргіл» (рис. 2).

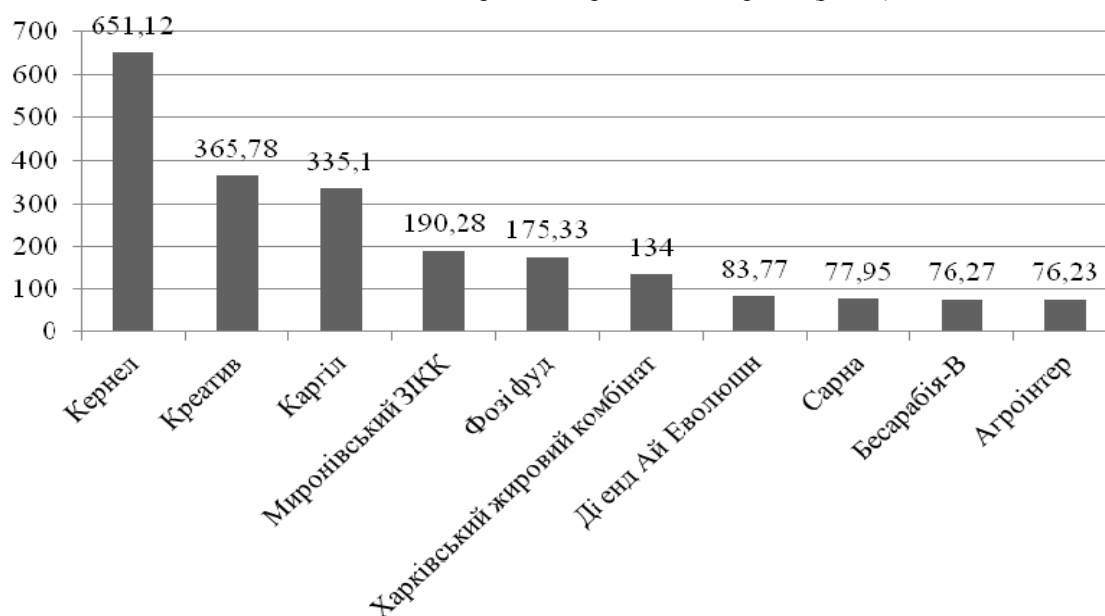

Рис. 2. Обсяги та структура експорту соняшникової олії великими агрохолдингами України
(побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.)

У підсумку необхідно зазначити, що значні розміри виробництва продукції рослинництва та провідні позиції великих корпоративних підприємств у напрямі концентрації ресурсів, ефективності діяльності та обсягів виробленої продукції, наявності великого внутрішнього аграрного ринка та виходу на європейський і світові аграрні ринки все ще не призвели до сталого розвитку агросфери країни [6, с. 14]. Так, рентабельність виробництва продукції рослинництва у 2017 р. становила 11,3% проти 22,3% у 2014р., тобто амплітуда становить майже 2,2 разів.

Також було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва більшості продукції рослинництва [7, с. 25]. Зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 15,2% до 1,7%, соняшника – з 45,8% до 29,0%, ріпаку – з 21,4% до 8,4%, цукрових буряків (фабричних) – з 15,7% до 2,7%. Поряд з цим, у 2017р. суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі – до 22,2%. Також спостерігається зростання рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту, прибутковість яких становила 8,9% проти – 6,8% у 2014р.

Висновки. Виявлені закономірності свідчать про необхідність державного регулювання розвитку виробництва продукції рослинництва, зокрема, соняшнику, у великих агрохолдингах. Йдеться, насамперед, про їх залучення у програми державно-приватного партнерства з метою досягнення справедливої конкуренції на аграрних ринках, підтримки малого агробізнесу, сільського населення, сільських територій. Тим більше, що в Україні за розмірами землекористування зберігається тенденція до консолідації ресурсів. Питома вага підприємств, зосереджених понад 3,0 тис. га, за останні п'ять років збільшилася з 34,8 % до 38,8 %. Найбільш вірогідно, що вказані тенденції будуть збережені у середньостроковій перспективі.

У користуванні великих агрокорпорацій у 2017 р. знаходилося 5,85 млн. га земель або майже 28,8 % всіх сільськогосподарських угідь, що перебувають у використанні сільськогосподарських підприємств. Як показує проведений аналіз, за обсягами виробництва провідних видів сільськогосподарських культур та показниками їх урожайності (зернових, кукурудзи, зернобобових, соняшнику, цукрових буряків) корпоративні агроформування випереджають господарства населення та фермерські господарства. Найвищі показники ефективності й конкурентоспроможності завдяки концентрації й спеціалізації рослинництва мають великі агрохолдинги.

Список літератури.

1. Ігнатенко М.М., Рунчева Н.В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*. № 1. 2017. С. 10-14.
2. Мірзоева Т. В. Агрохолдинги України в умовах сьогодення. *Інноваційна економіка*. 2012. № 8 (34). С. 90-93.
3. Мороз О.В., Семцов В.М., Кукель Г.С., Мандзюк Н.Ф. Деякі оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2015. № 2 (21). С. 163-168.
4. Мармуль Л.О., Петренко В.С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 43-48.
5. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
6. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. № 11. 2016. С. 12-15.
7. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності. К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. 38 с.

References.

1. Ihnatenko, M.M. and Runcheva, N.V. (2017), "Processes of resource maintenance of specialization and concentration of production in corporate agribusiness", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 10-14.
2. Mirzoyeva, T. V. (2012), "Agroholdings of Ukraine in the present", *Innovatsiyina ekonomika*, vol. 8 (34), pp. 90-93.
3. Moroz, O.V. Semtsov, V.M. Kukel', H.S. and Mandzyuk, N.F. (2015), "Some estimates of the activity of agroholdings against other types of agricultural enterprises", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 2 (21), pp. 163-168.
4. Marmul', L.O. and Petrenko, V.S. (2017), "Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43-48.
5. Lupenko, YU.O. and Kropyvko, M.F. (2013), "Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 5-21.
6. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agricultural sector", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 12-15.
7. Lupenko, YU.O. Kropyvko, M.F. and Malik, M.Y. (2013), *Rozvytok ahrarnykh kholdynhovykh formuvan' ta zakhody z posylennya sotsial'noyi spryamovanosti yikh'noyi diyal'nosti* [Development of agrarian holding formations and measures to strengthen the social orientation of their activities], NNTS «IAE», Kyiv, Ukraine.